

Fonetisk transskription: *Iorundr rétti stæin æfti ai [br]óður sinn.*

Öfversättning: »Jörund uppreste stenen efter sin broder»

Om Rhezelius uppfattat rätt den andra runan i inskriften, har således os-runan här förekommit med två olika former, men de ha haft olika betydelse, $\sharp = \varrho$, $\mathfrak{t} = \acute{o}$.

26 och 27. Sandby kyrkogård.

Pl. XVI och Pl. XVII.

Literatur: L. 1587 och 1586. — B. 1066—7.¹ — Rhezelius, *Monumenta Runica in Ölandia*, konceptet nr 19 och 18, utskriften nr 21 och 20. — Linnés *Öländska och Gothländska Resa*, s. 99 f. — P. Frigelius, *Handskrifna samlingar* (se ofvan s. 8). — C. G. Hilfelings, *Journal öfver en resa genom Småland, Öland och Gotland 1797*, 4:o, s. 30 och tab. 4 (mnskr., ofvan s. 8). — Ahlqvist, *Ölands Historia*, II, 2, s. 36 f. — S. Bugge, *Tolkning af Runeindskriften på Rökstenen*, ATS, V, s. 102. — Sven Söderberg, *Runologiska och Arkeologiska Undersökningar på Öland sommaren 1884*, ATS, IX, 2, s. 7 f. — S. Bugge, ATS, X, s. 54, 329.

De två väl bevarade och prydliga runstenar, som äro afbildade på planscherna XVI och XVII, äro nu resta på kyrkogården i Sandby, som är socknen närmast norr om Stenåsa. Dessa två runstenar höra tillhopa. Redan i yttre form, ornamentik och skriftens utseende visa de så stor öfverensstämmelse, att man genast inser, att allt arbete vid deras danande och förseende med ristningar blifvit utfördt af samme mästare. Genom inskriftens innehåll erfar man, att de blifvit resta samtidigt och att de tillsammans utgöra ett monument. Vi vilja därför här omtala dem gemensamt, så mycket mera som deras senare historia är densamma.

När Rhezelius afbildade dessa stenar år 1634, lågo de i Sandby kyrka, den ene (nr 26) vid vestra ingången, den andre (nr 27) i koret. Rhezelius prisar stenarnes skönhet, men klagar öfver att så vackra runstenar skulle begagnas som golfstenar. Man finner likväl icke, att han vidtagit någon åtgärd för att bereda dem en lämpligare plats. Stenarna funnos i kyrkan ännu på 1670-talet, då Törnevall och Hadorph utförde de i Bautil intagna teckningarna.

Till all lycka har dock senare ett bättre öde blifvit dessa stenar beskärdt. Redan då Linné år 1741 besökte Sandby, hade stenarna blifvit utflyttade på kyrkogården, och här hafva de alltsedan varit uppställda, troligen hela tiden orubbade på samma ställe. De stå midt på den rymliga kyrkogården söder om kyrkan, den ene nr 26 40 steg rakt söderut från kyrkans hufvudingång, den andre 16 steg längre i söder. Inskrifterna vända mot öster.²

¹ Figurerna i Bautil äro signerade med Hadorphs och Törnevalls initialer (se ofvan s. 6).

² Äldre författares (Frigelii, Hilfelings, Ahlqvists) uppgifter om stenarnas ställning på kyrkogården passa in på den plats de nu intaga. Frigelius uppgifver äfven, att inskriftsidorna vända mot öster.

XVI

SANDBY I.

SANDBY KYRKOGD. ÖL.

26

1/12

skadad på det sätt, att ytan mellan yttre kännestreck och stafven är afflagad; den utfallna skärfvan har dock varit tunn, så att i botten af skadan ännu ett svagt spår af inre kännestreck är märkbart.

Fonetisk transskription: *þæir bróðr ræistu kumbl þéa æftir systur sína Áfríði auk æftir Swæin, faður sinn góðan.*

Öfversättning: »De förut nämnda bröderna (Gudfast och Nænne) reste detta minnesmärke efter sin syster Áfrid och efter sin gode fader Sven».

Då både söner och deras moder Helgun deltagit i uppresandet af stenen nr 26 till minne af fadern (och mannen) Sven, men bröderna ensamma sägas hafva rest den andra stenen nr 27, som är minnessten både öfver systemen Áfrid och fadern Sven, bör detta väl förklaras deraf, att Áfrid icke varit Helguns dotter, utan född i ett tidigare gifte.

Af de namn, som träffas på dessa stenar, har *Guðfastr* varit temligen allmänt i Sverige och Danmark. *Áfríð(r)* förekommer några gånger i inskrifter och äfven i ett diplom.¹ Deremot äro namnen *Hælgunn* och *Nænnir*, så vidt jag vet, icke anträffade i någon annan urkund. Det förra är bildadt af adj. *Hæilaghr* och ändelsen *-unn* el. *-unnr*, som träffas i många andra namn, t. ex. fsv. och isl. *Þórunn*, *Jórunn*, isl. *Stæinunn* (*-uðr*), *Liótunn* (*Landnáma*) m. fl. — Det namn, som på stenen skrives *nenir*, är utan tvifvel rätt tolkadt redan af Dieterich, *Runensprachschatz* s. 196, såsom kommande af verbet *nænna*. *Nænnir* betyder »den som vågar», »den företagsamme».

En språkform, som icke anträffats i någon annan inskrift, är det pronomen, som förekommer på stenen nr 27, skrifvet *þia* (*kubl þia*). Det ligger nära att antaga, att *þia* är skriffel för *þisa* (neutr. plur. *þessa*) eller *þita* (*þetta*). Men inskrifterna på Sandbystenarna äro så sorgfälligt inristade, att man icke är berättigad antaga skriffel, då en språklig förklaring är möjlig. Jag vill förklara *þia* på följande sätt. Evald Lidén har visat (*Arkiv för Nordisk Filologi* IV, s. 101 ff), att åtskilliga former af pron. »denne» äro bildade af pron. *sá*, *sú*, *þat* genom sammansättning med ett suffix *-a*, äldre *-a* (nasaleradt *a*), som är identiskt med det gotiska suffixet *-ūh*. Vidare hafva vi i fornsvenskan af pron. *þæn* en form neutr. plur. *þæ* (Noreen, *Pauls Grundriss*², I, s. 622). Detta *þæ* måste gå tillbaka till ett äldre **þé*. Jag antager, att inskriftens *þia* betyder *þéa*, som låter upplösa sig i **þé* = fornsvenska *þæ* och suffixet *-a*, got. *-ūh*. Det är icke nödvändigt, att *þéa* härstammar från en med det till got. *-ūh* svarande suffixet sammansatt form, som fans redan i urnordiska, utan *þéa* kan vara en analogiform, bildad af **þé* efter mönstret *þet*, *þetta*.

Den, som har inristat inskrifterna på Sandbystenarna, har haft en mycket regelbunden och konsekvent ortografi. Ljudet *o* är uttryckt med os-runan: *kopan*, *góðan* (på nr 27). — Ljudet *ä* är uttryckt med *† e*: *helgun*, *Hælgunn*; *nenir*, *Nænnir*, *eftir*, *eftir*, *æftir*, *æftir*; diftongen *æi* skrives i öfverensstämmelse härmed *||*: *reisa*, *ræisa*, *stein*, *suein*, *þeir*, *reistu*. Deremot är *e*-ljud uttryckt med ostunget *|*: *litu*, *létu* (nr 26); *þia*, *þéa* (nr 27). — Runan *ʀ* användes till att uttrycka *ö*-ljud: *müpkini*, *möðgini* (26), *brüþr*, *bróðr* (27). Deremot uttryckes *u*- och *y*-ljud med ostunget *ʀ*: *kupfastr*, *Guðfastr*, *kubl*, *kumbl*, *sustur*,

¹ Nominat. *Afríp* L. 617, *Afríp* L. 292; gt. *Afridha* i ett diplom från Östergötland af år 1369, se Lundgren, s. 8.

systur. — Den stungna runan $\mathfrak{P}$ betyder *gh*: **helgun**, *Hælghunn*. Deremot uttryckes icke blott k-ljud (**kubl**, **auk**), utan äfven g-ljud med ostunget $\mathfrak{P}$: **kupfastr**, *Guðfastr*, **köpan**, *góðan*. När **müpkini** skrives med $\mathfrak{P}$, har uttalet alltså varit *móðgini* med *g* och ej med *gh*. Som bekant har öfvergången från *gh* till *g* efter δ inträdt i fornsvenskan allmänt redan före den tid, från hvilken vi hafva en boklitteratur (Noreen, Pauls Grundriss ², I, s. 600). Sandbyinskriften nr 26 visar, att denna ljudöfvergång i öländskan går tillbaka ända till elfte århundradet.

Vi hafva förut (s. 12) nämnt, att Sandbystenarna äro de bäst bevarade representerarna för en grupp af nära samtida öländska runstenar. Till denna grupp höra följande 8 monument, hvilka alla finnas i samma trakt af södra Öland:

- 1—2 Resmostenarna nr 3 och 4;
- 3 Mörbylångastenen nr 6 (B. 1074);
- 4 Hulterstadsstenen nr 19 (B. 1069);
- 5—6 Hulterstadsstenarna nr 21 och 22;
- 7—8 Sandbystenarna nr 26 och 27.¹

Dessa stenar utmärka sig genom prydliga former och en rik ornamentik. Elementen i denna ornamentik äro bandformiga djur och ornamentala band, hvilka tillsammans bilda entrelacs. De mest framträdande djurbilderna hafva det utseende, som ofvan s. 83 är beskrifvet,² men derjemte förekomma på de flesta äfven ormlika djur. Denna ornamentik har varit vidt utbredd i Norden, men träffas på runstenar hufvudsakligen blott i Mälarskipsen samt på Öland och Gotland.³ Utmärkande för de flesta af de öländska runstenarna med denna ornamentik är att ornamenten äro upphöjda. Någon skilnad i ålder mellan dessa och runstenarne med konturteckningar har man ingen anledning antaga. Dessa ornament förekommo förmodligen oftast i trä, och det är träornamentiken, som är efterbildad på runstenarna med upphöjda ornament. Kalkhällarnes plana ytor egna sig förträffligt för användandet af upphöjda ornament.

Genom ornamentiken bestämmes dessa runstenars ålder. Vi träffa denna ornamentik på de talrika svenska runstenar, hvilkas inskrifter blifvit inristade af *Yppir* (**ubir**) och *Balle* (**bali**). Hans Hildebrand har i sin afhandling *Svenska folket under Hednatiden*, 2:a upplagan, s. 154 hänfört dessa svenska runstenar till den Stenkilska ättens första regerings-tid. Denna tidsbestämning är otvifvelaktigt riktig. Den vinner bekräftelse deraf, att vi träffa denna ornamentik på en runsten i Uppland (B. 277 och 1136), på hvilken konung Håkan röde nämnes, och denna konung regerade sannolikast efter Stenkil, som dog år 1066.⁴

Sandbygruppens runstenar kännetecknas emellertid icke endast genom sin yttre form och sin ornamentik. De utmärka sig äfven genom en jemförelsevis rik och klar ljud-

¹ Från norra Öland äro fyra monument kända, som äro samtida och nära beslägtade med Sandbygruppens runstenar, nämligen två (nyfunna) i Köping samt två från Källa. Endast en af inskrifterna (L. 1291) är någorlunda fullständigt känd.

² Att det stora djuret på Hulterstadsstenen nr 21 är samma ornamentala djur som de, hvilka vi träffa på de andra stenarna, är ofvan (s. 72) utveckladt.

³ Jemför Montelius, *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift* I, s. 62.

⁴ Se ATS, X, s. 72 ff.

beteckning. Ljudet *o* uttryckes med *os*-runan, aldrig med *ŋ*; stungna runor användas allmänt; diftongen *æi* är undantagslöst uttryckt med två tecken *||* eller *†|*. Användningen af *os*-runan för *o* och det rika bruket af stungna runor tala för samma tid som ornamentiken.¹ För sen tid talar också, att dessa runstenar börja visa öfvergång från *x* till *r*, såsom inskrifterna på runstenarna nr 21 och 22 i Hulterstad visa. Jag vill särskildt påpeka, att nr 21 har två ord, i hvilka diftongen *æi* förekommer och tecknas på det i dessa inskrifter vanliga sättet med *||*. Man finner häraf, att diftongen *æi* i öländskan öfverlevvat det palatala *x*.

Vi komma i slutet af detta arbete att redogöra för samtliga öländska runstenars ålder. Vi hafva likväl redan här velat karakterisera Sandbystenarnas grupp för att kunna ådagalägga det berättigade i den metod, vi hafva följt, att omskrifva ett *i*, som står i betonad stafvelse för diftong, med *æi*. Vi kunna i allmänhet påstå, att af de öländska runstenar, som stått resta (icke legat på en graf), de med invecklade slingor prydda äro de yngsta; af de öfriga är det knappt mer än ett par, som man skulle kunna hänföra till lika sen tid. Vi skola emellertid för tillfället inskränka jämförelsen till dem, som hafva *i* som tecken för *æi* i betonad stafvelse, och börja då med Säbysten nr 18 i Segerstads socken, emedan denne är den ende af de i fråga varande stenarna, som ännu är i behåll (afb. pl. XI).

Säbystenens runslinga gifver ingen säker hållpunkt för dateringen. Men att denna runsten är äldre än Sandbygruppen, därför tala flera omständigheter. Ingen stungen runa förekommer. O-ljud uttryckes med *u* (*rupmar*). Äfvenledes kan anföras, att det palatala *x* genomgående brukas, der man kan vänta det (*nifr*, *pair*, *iftir*). Såsom ett kännemärke på hög ålder betraktar jag särskildt, att stenen blifvit rest ute på fältet och icke på en kyrkogård. Det synes nämligen, som om man efter kristendomens införande snart öfvergifvit bruket att resa minnesstenar ute på fältet vid de allmänna vägarna och i stället rest dem på kyrkogårdarna. Alla med konstiga slingor prydda runstenar på Öland (till antalet 12) hafva uppenbarligen varit resta på kyrkogårdar; de hafva nämligen alla blifvit funna i kyrkor eller på kyrkogårdar med undantag af originalet till vår figur 22, men man kan lätt tänka sig, att ett så litet stenstycke kan hafva blifvit transporteradt bort från den plats, till hvilken det hört. — På Säbysten träffa vi följande ord, i hvilkas stam diftongen *æi* förekommer: *pair*, *suin*, *risa*. Det ligger onekligen närmast att antaga, att det enkla tecknet (*i*) betecknar monoftongiskt uttal (*é*), och att det diftongiska beteckningssättet (*ai* i *pair*) blott är traditionellt skriftsätt. Men här är denna förklaring icke möjlig, då inskriften är äldre än Sandbygruppens runstenar och således tillhör en tid, då i öländskan diftongen *æi* ännu fans kvar. Man kan icke antaga en tidigare lokal utveckling af *æi* till *é*, ty i grannsocknen Hulterstad hafva vi den till Sandbygruppen hörande runstenen öfver *Sáwar* (nr 21), på hvilken vi träffa två ord, i hvilka diftongen *æi* är be-

¹ Största öfverensstämmelsen i beteckningen råder mellan Sandbystenarna, Resmostenarna och Hulterstadsstenen nr 21. Dessa skilja äfven mellan *ä*-ljud och *e*-ljud och uttrycka det föra med *†*, det senare med *l*. Resmo- och Sandbystenarna hafva äfven *ü* för *ó*. Mörbylångastenen nr 6 och Hulterstadsstenen nr 19 afvika från de andra derigenom, att de hafva *æ*-ljudet uttryckt med runan för *i* i ordet *æftia*, som på dessa stenar skrives *†††††*. Men måhända är detta blott felaktig läsning. Stenarna äro kända blott genom teckningarna i Bautil (1074 och 1069), och det är ganska troligt, att originalen haft *†††††*, liksom Bautil origtigt har *iftir* för *æftir* två gånger på Sandbysten nr 27 (se ofvan s. 84, not 3).

tecknad **ei** (**reisa**, **stein**). Det är ej troligt, att någon betydlig olikhet funnits i språkutvecklingen mellan så närbelägna orter.¹ Afståndet mellan Hulterstads kyrka och Säby är föga mer än en mil. På grund af allt hvad jag här utvecklat anser jag mitt antagande att Säbystenens former **suin** och **risa** uttalats *Swæinn* och *ræisa* vara berättigadt.

Gräsgårdsstenen nr 16, som funnits föga mer än $\frac{1}{4}$ mil söder om det ställe, der Säbysten nr 18 står, har **ristu**, som kan tydas såväl *ræstu* som *ræistu*. Möjligheten af den senare tydningen framgår såväl deraf att stenen också haft acc. **stain** (*stæin*) som äfven deraf att stenen antagligen varit äldre, men i alla händelser icke yngre än Sandbygruppen. Inskriften står i en enkel djurslinga och har **h** riktigt användt för ursprungligt palatalt *ʀ*. — Om uttalet af formerna **sihstin** och **pir** på denna sten är förut ordadt (se s. 64).

Runstenen nr 7 i Mörbylånga kyrka (ofvan s. 49) hade enligt den enda tillgängliga teckningen, Bautil 1072, **risa sten**, det senare enligt min förmodan läsfel för **stin**. För denna runstens jämförelsevis höga ålder talar den enkla djurslingan, vidare att *o* uttryckes med **u** (**pur-**) och att ordet »efter» skrives **iftir** med **h**. Uttalet har därför otvifvelaktigt varit *ræisa stæin*. Till samma trakt höra de med invecklade slingor prydda Resmostenarna nr 3 och 4, som hafva flera ord, i hvilka diftongen *æi* är betecknad med två tecken (**ai** eller **ei**). Afståndet mellan Mörbylånga och Resmo kyrkor är fogelvägen föga mera än $\frac{1}{4}$ mil.

Kastlösastenen nr 9, af hvilken Rhezelius träffade ena hälften ute på fältet, och som därför troligen icke varit rest på kyrkogården, hade enligt den enda tillförlitliga teckningen Bautil 1063: **raisti stain**, men acc. **suin**. Denna runsten visar samma åldersmärken som Mörbylångastenen nr 7. I de två förstnämnda orden hafva vi därför otvifvelaktigt den rigtiga beteckningen för stamvokalen, och uttalet har varit: *ræisti*, *stæin*, *Swæin*.

Slutligen hafva vi L. 1296 (Köping) med **rata** (icke **raista** såsom hos L.) **stin**. Stenen är känd endast genom två äldre teckningar. Den var illa faren. Inskriften var inhuggen i en enkel slinga, men af denna voro de karakteristiska delarna, början och slutet, utplånade. Af den ofullständigt bevarade inskriften finner man, att o-ljudet var uttryckt med os-runan, men å andra sidan har stenen **h** (**aftr**). Något skäl att antaga stenen vara yngre än Sandbygruppen förefinnes icke; stenens form **stin** har därför troligen uttalats *stæin*.²

¹ Då ingen anledning förefinnes att tro något annat, får man antaga, att runristaren varit hemma på den ort, der inskriften finnes.

² Södra Möcklebysten nr 15 (s. 61) har enligt den enda kända teckningen (af Frigeliuss) haft **raisti stina pinsi**. Jag vill numera icke bestrida, att detta kunnat vara en riktig läsning eller att **pinsi** kunnat föreställa acc. plur. **pinsi** kan hafva uttalats *þensi*, för äldre *þenssi*, en form, som är bildad med suffixet *-si* af samma grundform som den äfven blott i runor förekommande acc. plur. *þenna* är bildad af med suffixet *-a*, got. *-uh* (*þenna*, analogiskt för *þanna*, af urnord. *þanx*, got. *þans*; E. Lidén, *Arkiv* IV, 112). Jag vill därför nu läsa och tolka inskriften: *Ábjörn ræisti stæina þensi æftir* — — —, *faður sinn*, (*auk æftir*) *Wíkar, bróður sinn*, »Ábjörn reste dessa stenar efter N. N., sin fader, (och efter) Vikar, sin broder». Stenen har alltså utgjort en af ett par. — Att inskriften varit äldre än öfvergången från *æi* till *é* och att **stina** således uttalats *stæina* framgår dels deraf att i inskriften *ræisti* skrives **raisti**, dels deraf att palatalt *ʀ* regelmässigt betecknas med **h** (**iftir**) samt att o-ljudet är uttryckt med **h** (**brupur**). (Not, tillagd vid korrektur.)

XVII

SANDBY II.
SANDBY KYRKOGD. ÖL.

27

INNEHÅLL.

	Sid.
Inledning	1—13.
Runinskrifter nr 1—60 (citeras Öl. 1—60)	14—125.
Alfabetisk förteckning på runinskrifterna:	
Alböke Öl. 53	119.
Alflösa, Smedby sn Öl. 10	53, 91, 142.
» Öl. 11	56.
Algutsrum Öl. 2	37.
Bjärby, Runstens sn Öl. 36	99.
Bo, Bredsätra sn Öl. 44	111.
Borgby, Mörbylånga sn Öl. 5	45.
Bägby, Gärdslösa sn Öl. 39	103.
» Öl. 40	104.
» Öl. 41	105.
Böda Öl. 58	125.
Dröstorps, Sandby sn Öl. 25	78.
Gräsgård Öl. 16	62.
Gärdslösa Öl. 42	107.
» Öl. 43	108.
Gårdby Öl. 28	89.
» Öl. 29	93.
Hulterstad Öl. 19	69.
» Öl. 20	70.
» Öl. 21	71, 143.
» Öl. 22	74.
» Öl. 60	68.
Högby Öl. 55	122.
Karlevi, Vickleby sn Öl. 1	14, 134.
Kastlösa Öl. 9	52, 88.
Källa Öl. 56	123.
» Öl. 57	125.
Köping Öl. 47	115.
» Öl. 48	116.
» Öl. 49	117.
» Öl. 50	117.
» Öl. 51	118.
» Öl. 52	119.
» Tingsflisan Öl. 46	114.